

Iztok Simoniti

O neki mentaliteti in njeni metodi

Philosophia v. accademia

V stari Grčiji je veljalo, da človeško delovanje zajemajo tri temelje dejavnosti: *theoria* (teorija), *poiesia* (proizvodnja) in *praxis* (praksa). Praksa, ki v slovenski različici besede izgubi mnogo prvobitnega etičnega pomena, pomeni praktično uporabo ali udejanjanje teorije oziroma abstraktnih idej. V tem prispevku se ukvarjam z etosom naravnega prava – konkretno z držo ali ravnanjem konkretnih ljudi, kot prihaja do izraza v slovenski pravniški praksi. Nedavno je v slovenščini izšlo temeljno delo nizozemskega diplomata, filozofa, humanista in pravnika Huga Grotiusa *Svobodno morje*, na katerega prevod smo čakali 400 let. O tem delu je izšlo več recenzij, izjemno povedna pa je recenzija dr. Aleša Novaka z ljubljanske pravne fakultete, ki pooseblja čudno stanje duha in etosa v slovenski pravni stroki. Zato si zaradi svoje simptomatičnosti zasluži širši pogled na problem.

1. Recenzija me je prepričala, da se moram odzvati na neko mentaliteto, izraženo v njej. Najznačilnejši je zadnji stavek: “Obžalovanja vredna zmešnjava, torej, ki k razumevanju Grocijevega prispevka k razvoju naravnega prava ne prispeva prav dosti.” Ta stavek se *mutatis mutandis* nanaša na delo urednika, prevajalca in mene, avtorja spremne besede. Kritika je sicer vedno dobrodošla, saj iz nje raste novo znanje, prinaša pa tudi globlji uvid v n(a)rav(o) recenzenta. Zelo jo priporočam v branje.

2. Recenzija me torej zanima z vidika neke širše mentalitete in njene metode, iz katere izhaja etos/nrav – delujoča morala avtorja. Razpoznavam jo v akademski pedanteriji in nedobronamernosti; obe lastnosti druga drugo odlično podpirata. Zato me ne zanima pravna, temveč n(a)ravno-pravna misel recenzenta. Ker je “mati naravnega prava človeška narava” (Grotius), recenzija dobro razkriva, kako n(a)ravno deluje pravo tukaj in zdaj. V svojem razmisleku zato ubiram vzvratno pot, in sicer od dejstev (recenzije) k ideji (mentaliteti in njeni metodi), iz katere dejstva nastanejo. Namreč, pot od jasnine dejstev v mrak votline idej je lažja za navadni (raz)

um, kot je moj, saj je iz učenih pisanj včasih težko razbrati prave namene. V tem smislu širšo mentaliteto in njeno metodo pojasnjujem z odnosom *philosophia v. accademia*.

3. *Philosophia v. accademia*. Razmislek o odnosu med filozofijo in akademijo se vsiljuje sam, ko beremo Grotiusa ali recenzijo dr. Novaka o Grotiusu in delu drugih, ki smo sodelovali pri izdaji te knjige. Mislim na razliko med avtorjem mislecem in avtorjem akademske pedanterije; pri prvem gre za intelektualni prispevek, pri drugem pa za neumorno razvrščanje tujih znanj (na petnajst strani recenzije mu uspe obesiti osemindvetdeset opomb). Tovrstno akademsko *copy-paste* preurejanje tujih besedil, ki jih "povežemo" z nekaj svojimi stavki, danes obvladajo že dobri računalniki sami. Ambicija takó učenjarskega avtorja je, da pokaže, kaj vse zna, posledica pa, da razkrije, česa vsega ne razume. Ker je drugega preveč, postane prvo nepomembno, saj neusmiljeno kaže zmotne predstave avtorja o sebi. Učenjakarstvo vedno vzdržuje staro sokratsko zmoto, da so (na)učeni tudi *eo ipso* pametnejši. Za akademsko docirajočo vednost vemo, da ne pušča prostora za ne-vednost, ki je temelj mišljenja. Žrtve s(m)o študenti in jaz sem bil med najslabšimi!

Študenti smo se vedno posmehovali razkazovanju vednosti *ex cathedra* in se navduševali nad redkimi "misleci", ki jih je mentaliteta, o kateri pišem, vedno sovražila. Sovraži jih še danes. Mislim na profesorje, kot sta bila dr. France Bučar, ki so ga s Pravne fakultete vrgli, ali pa dr. Boštjan M. Zupančič, ki je z nje pobegnil. Ni se težko strinjati z Zupančičevo oceno ravni pravne misli in ravni pravnikov, ki jih ta fakulteta ustvarja. Zato pritrujem tudi misli dr. Jožeta Mencingerja, saj zadeva v bistvu n(a)ravno pravo/etos; on meni, da na Pravni fakulteti vse bolj prevladuje doktrina, da je vse, kar ni pozitivno pravo ali nauk o postopkih, odveč in da je narobe, če pravniki razmišljajo o smiselnosti ali, če hočete, o moralnosti pravnih norm. Med "misleče" spada tudi dr. Andraž Zidar, izvrsten mlad mednarodni pravnik in diplomat ter urednik nove zbirke Mednarodno pravo, ki se je pred to mentaliteto žal umaknil v London. Upam, da začasno! Za "mislece" je bil in je značilen dvom (ustvarjalna ne-vednost) najprej o sebi, pa o predmetu, pravu, univerzi, družbi in državi; ne pa gotovost *ex cathedra*, ki je vedno slab sodnik. Vemo, da so bili z ljubljanske univerze izgnani mnogi, ki so mislili s svojo glavo, in ne po citatih. Ne gre za to, da docirajoči mentaliteti ne bi zmogli prisoliti miselne klofute, temveč za to, da ta še vedno prevladuje. Ukvarjati se z njo je izguba časa.

Akademsko pedanterija ubija misel in voljo. Tudi večno prevelik osip študentov je posledica mentalitete drobnjakarske nedobronamernosti učenja-karjev. In ker je človeška kultura predvsem to, kako drug z drugim ravnamo,

ta mentaliteta kaže, da ravnamo zelo slabo. To ima za Slovence dosti bolj negativne posledice kot za številčnejše narode. Za kulturo kot omiko je akademsko znanje vedno premalo. Naši zgodovinski zaostanki niso posledica slabega ravnanja tujcev z nami, ampak tega, kako mi sami ravnamo drug z drugim. Kamor koli sem šel, sem o osipu študentov spraševal kolege. Na primer profesorji v Uppsali in Stockholmu so rekli, da kaj takega pri njih ni mogoče, saj bi univerza take učitelje takoj zamenjala. Tako bomo morali ravnati tudi pri nas.

4. Izrazita nedobronamernost do dela drugih – urednika, prevajalke, pisca spremne besede itn. – spada v mentaliteto, ki me zanima kot vprašanje odsotnega etosa; v Novakovi recenziji ni niti ene pohvale za napore sodelujočih. *Svobodno morje* je prvo Grotiusovo delo v slovenščini in tudi prva knjiga nove zbirke Mednarodno pravo, ki nastaja v sodelovanju med Fakulteto za družbene vede in Ministrstvom za zunanje zadeve. Njen namen je izdajati predvsem tuja temeljna in monografska dela, ki jih nimamo in jih nikoli ne bomo napisali. Iz prepričanja, da nas je malo in da je znanje o mednarodnem pravu nujno, je urednik dr. Andraž Zidar k sodelovanju povabil zelo širok krog ljudi, saj si je zbirko in uredniški odbor zamislil predvsem kot “intelektualni forum”. Vabljeni člani Katedre za mednarodno pravo Pravne fakultete Univerze v Ljubljani – dr. Borut Bohte, dr. Mirjam Škrk, dr. Vasilka Sancin – so pozdravili nastanek zbirke, se zavzeli za prevode domačih avtorjev v tuje jezike in poudarili, da imajo “nekoliko zadržana stališča do prevajanja preštevilnih del tujih avtorjev v slovenščino”. Ta stališča, ki si med seboj sicer logično nasprotujejo, dejansko izražajo sodelovalno nenaklonjenost. Glede avtorja (mene) spremne besede h Grotiusu so napisali, da naj bi študijo “napisal nekdo, ki se s problematiko prava morja sicer ukvarja”. Upam, da ne mislijo koga med njimi tremi. Sicer pa s te katedre poznam samo enega avtorja, ki bi ga bilo vredno prevesti!

Menim, da je jezik “politične korektnosti” popolnoma neustrezen za opis mentalitete in metode omenjenih s Katedre za mednarodno pravo, ki študentom od leta 1945 naprej ni zagotovila nobenega dela – ne temeljnega ne monografskega –, po katerem bi lahko študirali. Sam sem se iz čistega pomanjkanja odločil za prevod (2005) v Italiji najbolj uporabljane učbenika Benedetta Confortija *Mednarodno pravo*. Dr. Danilo Türk je delo *Temelji mednarodnega prava* izdal leta 2007.

Tudi v ravnanju omenjene katedre vidim izrazito nedobronamernost do naporov drugih, saj izhaja iz ljubosumnega spoznanja, da nekdo drug opravlja delo, ki bi ga bili dolžni opraviti sami, pa ga nikoli niso in ga s tako mentaliteto tudi ne bodo. Mislim na “profesorski turizem”; ta

bo mogoč, dokler bo za akademsko kariero od asistenta do profesorja zadoščalo nekaj "znanstvenih razprav" (*horribile dictu!*), skromnih v misli in praktični uporabnosti. Turizem – biti malo tu, malo tam in nikjer zares – v praksi pomeni čaščenje Vespazijanove maksime *Pecunia non olet*, generacije študentov pa se niso imele iz česa učiti. "Znanstveniku" dr. Mihi Pogačniku, do nedavnega članu te katedre, je France Prešeren posvetil verz "grab'te dnarje v kup gotove / kupovajte si gradove [...]". Namesto njega, pravnega svetovalca ministra, so garali moji kolegice in kolegi na ministrstvu, sam pa je izstavljal račune za sramotno visoke honorarje. Danes nas mediji obveščajo, da je "znanstvenica" dr. Vasilka Sancin pri vrhu zaslužkarjev te vrste (RTV Slovenija, Dnevnik ob 19. uri, 14. 4. 2012). Problem niso oni, temveč fakulteta, univerza in država, ki tolerira za vse škodljivo mentaliteto, za katero študenti postanejo nekaj odvečnega.

Kot nekajletni vodja slovenskega dela meddržavne diplomatske komisije za vprašanje meje med Slovenijo in Hrvaško se spominjam vrste smešno-žalostnih izkušenj tako z etosom kot tudi z znanjem profesorjev s te iste katedre in članov komisije; teh si ne želim niti popisovati, jih pa bom, če bo treba. Spomin je največji dokumentacijski center n(a)ravnega prava, je uskladiščena etika. Prav zato nas mora nenehno zanimati, kako deluje n(a)ravno pravo v življenju, in potem preverjati, kaj pišejo *doctores*. Praviloma o tem nič ne pišejo. Tudi nova zbirka Mednarodno pravo, ki nastaja na etični pogon, torej brez honorarjev za urednika, pisca spremne besede, kolege na ministrstvu in FDV, je ustrezna za proučevanje delovanja n(a)ravnega prava v praksi. Misel, da je "mati naravnega prava človeška narava", pove tudi to, da se v etosu bistveno razlikujemo.

5. Ideal *accademiae* je sto opomb na desetih straneh. Dejstvo, da mnoga akademska besedila niso napisana zato, da bi se iz njih kaj naučili, temveč da bi videli, kaj vse je avtor prebral in česa vsega ne razume, je zla usoda akademije. Akademija učitelje iz intelektualcev spreminja v nabiralce točk in bibliografskih enot; od teh je odvisna kariera. Ideal desetih opomb na strani je metoda za uničevanje nadarjenosti. *Doctisonus* dr. Novak bo ta ideal lahko dosegel pri pisanju recenzije naslednje knjige iz zbirke Mednarodno pravo, ki bo kmalu izšla in je intelektualno zelo zahtevna. Namesto da bi "nabiralci točk z drevesa znanosti" brali dobre knjige, kar *eo ipso* zmanjšuje potrebo po pisanju svojih, morajo za kariero producirati bibliografske enote, ki se starajo hitreje kot oni sami. Zagotovo bo ta recenzija točkovana kot "znanstveno delo".

Za ponazoritev odnosa med filozofijo in akademijo omenjam tri "drobna delca", ki so preživela stoletja, a jih avtorji niso šteli za svoja najpomembnejša, in ki se med seboj po zvrsti zelo razlikujejo. To so tri

klasične *studia humanitatis*: Machiavellijev *Vladar*, Erazmova *Hvalnica norosti* in Grotiusovo *Svobodno morje*. Nobeden od teh treh avtorjev ne spada v kategorijo “akademiških” piscev. Dr. Novak v osemindesetih opombah recenzije navaja same akademike, in nobenega iz kategorije piscev “drobnih delc”, ki so preživela petsto let.

V kontekstu neumornega akademskega sortiranja tujih znanj je neka pomembna razlika med osemindesetimi opombami dr. Novaka in premnogimi Grotiusovimi opombami. Novakovega besedila brez opomb ni, Grotiusovo pa šele brez opomb dobi svoj smisel; predvsem tisti smisel, zaradi katerega se to delo še po petsto letih prevaja, tiska in komentira. Nobeno od omenjenih treh delc ni preživelo zaradi “najrazličnejših naključij”, kar trdi *doctiloquus* dr. Novak za Grotiusovo *Svobodno morje*. Hočem reči, da to, kar *accademia* nujno potrebuje (opombe), *philosophia* ironizira. Grotius besedilo dekorativno preobloži z opombami, da bi povedal, da niso potrebne, saj drži, da dobro besedilo razlaga samo sebe; če parafraziram Luthra, bi rekel “*Scriptura sui ipsius interpres*”, zato ne potrebuje sto sklicevanj na druge. Hočem reči, da je bistvena razlika med legendarnimi petindevetdesetimi tezami, ki jih je Luther nabil na vrata wittenberške cerkve, in osemindesetimi profesorskimi opombami v recenziji dr. Novaka.

Kadar nekdo doseže akademski ideal deset opomb na eno stran, to pomeni, da misli prek citatov; takrat piše digeste digest, regeste regest in pandekte pandekt. Akademski scientizem, ki ustvarja opombe opomb in komentarje komentarjev, vedno odraža epistemološko ošabnost neomikanskega duha, ki hoče vedno imeti prav, vendar narobe razume in ravna. Citatomanija namreč časti smešno maksimo: “*Quod non est in libris non est in mundo*.” In za učenjakarje ni n(a)ravnega prava, če ga ni v opombah. Česar pa ni v opombah, je za dr. Novaka “obžalovanja vredna zmešnjava”.

Dr. Novak tekstualno analizo besedila v pričujoči knjigi piše v isti maniri akademskega vse-znalca, torej na ravni “al prav se piše kasha ali kaša”. Demonstrira, kako s “profesorsko” akribijo obvladuje stilistične, lingvistične in retorične finese izvirnika ter razkriva “zmešnjave” urednika, prevajalca in avtorja spremne besede. Akribija osemindesetih opomb odraža mentaliteto in metodo, ki ji ne smem slediti, sicer bi moral recenzentu očitati, da je v petindevetdeseti opombi nepreverjeno in zato napačno (*hic!*) zapisal osebno ime avtorja, kar je sicer storil. Ne smem slediti niti metodi “z opombo nad opombo, s citatom nad citat, s komentarjem nad komentar”, sicer bi privolil v “pravni blebet”, ki megli etični razmislek. To me spominja na drugo sokratsko zmoto, ki pravno varnost vidi tudi v spoštovanju slabih zakonov. Vemo, da se je filozof raje odločil

za smrt kot pa za pobeg pred slabimi zakoni. Hočem reči, da samo *idiotes* sprejemajo zakone, ki Sokrate obsojajo na smrt. Filozof je napačno sklepal in storil samomor, namesto da bi se uprl slabim zakonom, ki ustvarjajo "pravno ne-varnost". Žal *accademia* dolga stoletja in še zdaj ni sposobna v samomoru filozofa videti dokaza pravne ne-varnosti.

O tekstualni analizi recenzenta še nekaj. Če vemo, da je mladi Grotius to besedilo pisal po naročilu, mnoga druga besedila pa že kot zrel človek za dobre službe, potem postanejo precej smešne tudi akademske potrebe po podrobnih študijah, s katerimi bi prišli do novih spoznanj z natančno filološko primerjavo zgodnjih besedil s poznejšimi ali s primerjavo prvih, drugih, tretjih izdaj in s primerjavo izvirnika s prevodi. Rezultat take pedanterije je vedno nekakšen regestni *scientizem*, ki ga temeljna dela ne trpijo.

6. Strokovnjakarstvo, ki preveč ve, premalo dvomi in še manj razume, pravo neusmiljeno poriva v vlogo komplica vsega slabega. Zahodna izkušnja 20. stoletja in jugo-slovenska izkušnja od leta 1945 naprej to potrujeta. V zvezi s tem želim opozoriti na fenomen, ki potrjuje, da potreba po n(a)ravnem pravu/etiki nikoli ne bo presežena, saj je zakon nikoli ne more zaobjeti. Številni "pravniki" – na primer s sotorilstvom v sodnih ubojih, pri oblikovanju rasnih zakonov, utemeljevanju uničevanja ljudi, ki živijo življenje nevredno življenja – nikoli niso mogli uničiti človeškega dostojanstva svojih žrtev, uničili pa so svoje. V našem moralnem svetu torej zločinci izgubijo človeško dostojanstvo; v pravnem svetu pa jim ga zakon priznava zaradi nas samih, ne pa zaradi njih. Pravo sicer mora zagovarjati stališče, da je kriv samo, kdor je pravnomočno obsojen; vendar zločinci, ki so se izmaknili sojenju, tudi zato, ker pravna država ne deluje, ostajajo v našem moralnem svetu še naprej zločinci. Mali, srednji in veliki ugledni prevzetneži naj razumejo, da prav n(a)ravno pravo zahteva, da si mora človek dostojanstvo – spoštovanje, ki mu ga moramo izkazovati drugi – prigarati. V tem je moč n(a)ravnega prava.

Tudi danes so v šibki demokraciji pravniki humorno-tragični sekundanti tranzicijskih barabij. Mislim na n(a)ravnopravni etos diplomiranih pravnikov, ki slede imperativu: za denar vse! Ujeti smo v *circulus vitiosus* prepletenosti slabega pozitivnega prava in še slabšega n(a)ravnega prava/etosa. Gre za součinkovanje institucij, ki uničujejo etos posameznika, in še bolj za to, kako etos posameznika uničuje institucije, na primer tiste, ki bi morale zagotavljati delovanje pravne države. Kadar ta ne deluje, to pomeni, da etos/delujoče vrednote posameznika niso v skladu z etiko/vrednotami, ki so zapisane v demokratični ustavi in zakonih.

7. Čeprav je ideja človeške n(a)ravi(e) vsaj od sofistov in stoikov naprej osrednja v filozofiji prava, se n(a)ravno pravo kaže kot pretežka tema za

pravnike. Verjetno zato, ker je n(a)ravno pravo še najmanj pravo in najprej etika/etos; tu s(m)o pravniki na največjem preizkusu, saj nas etos ne-usmiljeno razkriva, kakšni v resnici s(m)o. Da bi izvedeli, kaj je n(a)ravno pravo, bi morali združiti znanje humanista in naravoslovca; ontologa, teologa, antropologa, filozofa, pravnika, politologa; pa etologa, biologa, zoologa, klimatologa in vsekakor evolucionista, ki bi nas spomnili, da človek res ni zadnja izbira niti narave niti bogov.

S spraševanjem različno mislečih bi lažje začel delovati "obzirni (raz)um"; v bistvu gre za *sensus communis*, ki bi se s sintezo uprl specializiranim (raz)umom; ti so vsak dan učinkovitejši in pogosto škodijo človeku in vsemu živemu. Vendar ne spreglejmo, da specializirani razumi izhajajo iz konkretnih potreb človeka, torej iz resnično delujočih vrednot/etosa. Človek 21. stoletja je pred podobno nalogo, kot je bil človek 18. stoletja; tako kot so razsvetljenci naredili sintezo idej in praks, ki so se rodile v prejšnjih stoletjih, bomo tudi mi morali narediti sintezo vsega, kar je nastajalo v 19. in 20. stoletju.

Klasična humanistika, tudi pravna, je vse človeško razgradila z metodo akademske pedanterije in ignorirala zahtevnejše miselne procese, kot je sinteza. Isto počne klasično naravoslovje. Sinteza je metoda, ki lahko samovšečno ozkovidnost specialistov, ki sicer odraža resnične potrebe, kako drugače osmisli. To je težka in nikoli končana naloga.

Sinonima za "obzirni razum" sta "pravilni (raz)um in "pravilno pravo", to je tisto, ki ne škodi človeku, živi in neživi naravi. Mislim, da je to tudi bistvo n(a)ravnega prava, človeškega etosa. Obzirni (raz)um se torej mora znajti med pojmi, kot so etika, etos, morala, vrednote, vrline; dobro in zlo, pravica, krivica, resnica; pozitivno pravo, n(a)ravno pravo, pravilno pravo; absolutno in relativno, pluralizem in monizem; teokracija, demokracija, aristokracija; subjekt, objekt; filozofija, znanost, religija, umetnost, mitologija, racionalno in iracionalno mišljenje; ti pojmi in na stotine izpeljank kažejo na "zapleteno življenje", ki ga moramo urediti, ne da bi si preveč škodovali.

Vse je zapleteno zato, ker je tako človeško življenje. Vendar n(a)ravno in pozitivno pravo nista *circulus vitiosus*, iz katerega "obzirni razum" ne bi našel izhoda. Da bi se znašli v vedno večjem mikro- in makrokozmosu – ta je posledica človeške ustvarjalnosti –, rabimo etiko in etos/delujočo moralo. To je usmerjevalna moč Kantovih dveh maksim: "Moralni zakon v meni in zvezdno nebo nad menoj" in "Sapere aude". Do prava in pravnikov sem zelo kritičen zato, ker imam velika pričakovanja. Za dobro življenje je danes nujno potrebno obvladovanje vidne resničnosti – nevidna vedno postane vidna –, tudi s pomočjo dobrega prava in še boljših pravnikov.

V spremni besedi, ki je za *docentulusa* dr. Novaka “obžalovanja vredna zmešnjava”, sem nakazal tudi druge zapletenosti v zvezi z n(a)ravnim pravom. Grotiusova misel, da n(a)ravni zakon biva v človeških prsih, implicira ironijo, da do tam ni mogoče prodreti samo z doktorati in citati. V mojem razmisleku o neki mentaliteti in njeni metodi je dr. Novak samo “*curiosum collateralis*”, vendar sem mu hvaležen za spodbudo.

(Pričujoči odgovor na recenzijo dr. Aleša Novaka *Viharne vode svobodnega morja* (Pravnik, 129 (2012) 1-2) knjige Hugo Grotius, *Svobodno morje*, Zbirka Mednarodno pravo, Založba Fakultete za družbene vede Univerze v Ljubljani in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije, Ljubljana 2011, je glavna urednica dr. Dragica Wedam Lukić, zavrnila *ad calendas graecas*.)